

A kortárs regénynyelv (történelem)illúziója

Horváth Csaba: *Hozott egérrel – A történelem ábrázolása a kortárs magyar regényben*, Károli Gáspár Református Egyetem–L’Harmattan Kiadó, Budapest 2023. 91 oldal

A kortárs magyar regény egyik legnagyobb kihívásának tekinthető egy olyan történelem valóságghú ábrázolása, amelyet elhallgatás, kétely, rabság jellemez. A történelem ábrázolására alkalmazott kiüresedett regénynyelvet az írók metaforák, metonímiák, iróniák és színekdochék segítségével próbálják jelentéssel felruházni. Horváth Csaba könyve a történelmi, illetve történelminek nevezett regények értelmezésére összpontosít, többek között olyan írók műveinél, mint Kertész Imre, Konrád György, Esterházy Péter, Závada Pál, Kemény István vagy Parti Nagy Lajos.

Horváth Csaba 2023-ban megjelent *Hozott egérrel* című kötete ismert szerzők művein keresztül világít rá a kortárs magyar és külföldi regényben ábrázolt történelem formáira és eszközeire. A Károli Gáspár Református Egyetem és a L’Harmattan Kiadó közös gondozásában megjelent kötet nagyon tág spektrumon vizsgálja a kortárs irodalom történelemábrázolásának módjait és azok funkcióit. A nem megszokott címválasztás a nyelv kifejezőerejének alkalmatlanságára utal: az egérmetafora képviseli a nyelv fenyegető jellegét, áldozati pozícióját, az esztétikai közösség erodálódását, a műfaji eszközként való működését, a benne rejlő kollektív *mi* elvesztett egységét. Horváth Csaba perspektívájából, valamint

ezen kötet kontextusában az egér képviseli azt a túlterhelt, előre megkonstruált nyelvet, amelyet az irodalmi hagyomány alkotott meg.

A kötet tanulmánykötetnek tekinthető, melybe a szerző saját tanulmányait/szövegeit gyűjtötte össze és rendszerezte. A nyolc tanulmány mindegyike egy jól meghatározott kulcsfogalom köré épül, és ezeket kortárs magyar és idegen nyelvű regények kontextusában vizsgálja. A tanulmányokat összekapcsoló közös elem a nyelv, amely a történelmet gyakran illúzióként szemlélteti. A kortárs regény toposzai – mint például a sehol-nem-lét-állapota, az emigráció, a közép-európaiság, áldokumentumok – mind arra hivatottak, hogy a megfelelő regénynyelv hiányát értelemmel és szimbolikus jelentéssel ruházzák fel. Horváth Csaba tanulmányai egyrészt lebontják és újraértelmezik a 18–19. századi prózahagyomány elavult narratív technikáit, másrészt a magyar regényt a környező országok kortárs irodalmával vetik össze, ezzel új jelentéstegekkel gazdagítva a mai magyar irodalomról alkotott képet.

Az első tanulmány Magyarország lehetséges kortárs történeteit vizsgálja. A tanulmány arra kíváncsi, hogy a többgenerációs elhallgatás, dezinformáció és pseudo-történelem következtében, milyen nyelvet

Gudor Noémi (2001) – mesterszakos hallgató, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, noemi.gudor@stud.ubbcluj.ro

<https://doi.org/10.36373/em-2025-3-17>

kell találnia a prózának a valóság ábrázolásához, valamint, hogy ez a nyelv egyáltalán képes-e leszámolni az irodalmi hagyomány csapdáival. A 20. századot történetileg rögzült funkciók és poétikai megszorítások jellemzik. Az irodalom központi kérdése az lesz, hogy az egyéni történetek összeállhatnak-e közös történetté? Horváth Csaba szerint a kortárs irodalom esetén nem sorsról beszélünk, hanem sorsokról, valamint nem életről, hanem életekről, tehát az egyéni sors kollektív tapasztalattá áll össze – vagy legalábbis azzá kellene összeállnia. A probléma csupán ott van, hogy ennek ábrázolásához egy olyan nyelv szükséges, amely egyszerre képes kiszabadulni a század poétikai megszorításaiból, rabságaiból és önálló kommunikációra lesz alkalmas. Ugyanakkor a szerző is belátja azt, hogy ez a felszabadulási kísérlet nem valósulhat meg a kortárs regény esetén, mivel ezek soha nem fognak egy homogén történelemtapasztalatot alkotni vagy ábrázolni, annak ellenére sem, hogy a regények összeolvasása új jelentésben tünteti fel a szövegeket.

A második tanulmány már a rabság- és szabadságfogalom szempontjából járja körül Kertész Imre *Sorstalanság* és Závada Pál *A fényképész utókora* című regényeket. A szerző a 20. század rabságfogalmát fizikai és etikai értelmében is látta. Szerinte a két regény, eltérő módokon ugyan, de a történelmi referencialitás és döntéshiány szintéziseiként olvashatóak. A közös regénynyelv(ük) az irónia és a nevelés. Horváth Csaba szerint a nevelődési regények egy olyan sajátos nyelvet hoztak létre, amely könnyedén sugallhatott rejtett eszményeket és ideológiákat. A nevelés mint nyelv szervesen magában foglalja az iróniát is, és tulajdonképpen maga az irónia leplezi le az ideológiákkal túlterhelt regénynyelvet. Szerinte az irónia alkalmatlan a valóság reprezentálására, míg a nevelés által felépített intézményesített nyelvi normák elégtelenek a történelem ábrázolására. A történelem

nem keretként működik ezekben a szövegekben, hanem sokkal inkább illúzióként jelenik meg. A harmadik fejezet a történelem és narráció kapcsolatát vizsgálja a francia Jorgen Seprún *Ramón Mercander második halála*, a jugoszláv Danilo Kiš *Borisz Davidovics síremléke* és a magyar Konrád György *A cinke* című regényekben. A szerző úgy véli, mindhárom mű egy kollektív illúzió végét tematizálja, és az ahhoz tapadó narratív struktúrákkal is leszámol. A történelem csupán képlékeny, illuzórikus formájában mutatkozik meg. Az értekezés végére láthatóvá válik, ahogy mindhárom mű narratívája a történelem illuzórikus természetét és a kiábrándulás dezillúziója közötti feszültségből bontakozik ki, és ezáltal válik láthatóvá azon lerombolt identitás, egyéniség, aki rabja ennek az elképzelt történelemnek.

A negyedik tanulmány már az archívumregényeken keresztül igyekszik láttatni a történelmet, amely a személyes és kollektív identitásképzés egyik legfontosabb eszköze. A szerző archívumregények műfajába olyan regényeket sorol, amelyekben fellelhető egy rejtett dokumentumjelleg, és ennek folytán az olvasót egy történelmi szerepkörbe helyezi, aki az archívumszövegeket vizsgálja, felkutatja és forrásokkal látja el. Horváth Csaba dokumentumszerűnek ható műveken keresztül világít rá arra, hogy miként válik egyre bizonytalanabbá a történelmi tények megfogalmazhatósága, hisz a szövegek szerkezete állandó kételyt kelt az olvasóban. Ezen folyamat bemutatására Ingo Schulze *Új életek. Enrico Türmer ifjúsága levelekben és prózában* című művét, valamint Sofi Oksanen *Tisztogatás* című alkotását választja vizsgálata tárgyául. A regények a közelmúltat akarják megragadni, azt a közelmúltat, amely jelenidejűségében bizonytalan történelmi narratívaként próbál egyiséget képezni. Az ötödik tanulmány már célirányosan a kötetet adó címben megjelenő egérmetaforát helyezi az értekezés középpontjába: miként viszonyul a

szépirodalom nyelve a szövegekben megalakított történelempéphez? A fejezet a white-i metafora, metonímia, szinekdoché és irónia alakzatai révén láttatja a „modern eseményeket” ábrázoló regénynyelveket. Horváth szerint az evés egy olyan metaforává válik Bereményi Géza *Legendáriumában*, Krzysztof Varga *Turulpörköltjében*, Cserna-Szabó András *Levin-körútjában*, ahol az evés cselekménye magát a történelemben való létezés jelképezi: ahány evő, annyi történelemlételemvariáció. A metonímiát Köttér Tamás és Závada Pál regényein keresztül vizsgálja, ahol a metonímia nem más, mint egy tragédiába fulladt fejlődésregény, avagy pontosabban romlástörténet(ek). Horváth Csaba a szinekdoché alakzatát Esterházy Péter *Harmonia Caelestis*ében mutatja be, ahol az „édesapámok” szóalakzat magán hordozza a közösség egészét. Esterházy műve kiváló példa arra, hogyan kell az irodalom nyelvén megbirkóznia azzal, hogy csak töredék-két képes kimondani annak, amit valójában ki szeretne fejezni – miközben az egész hiánya és kimondhatatlansága végig jelen van. Az irónia mint white-i trópus egy olyan megkonstruált nyelvet képez, amelyen keresztül a szerző az elmondhatatlan történelmet narratív stratégiák mentén teszi értelmezhetővé. Parti Nagy Lajos *Hősöm terei* is egy olyan új nyelv létrehozásával reflektál a világra, amelyen keresztül felmerül az a kérdés: kinek a nyelvén mondható el a történelem? A történelem és a regény a 20. század traumatikus időszakának az elbeszélésére kíván nyelvet találni.

Az már jól látható, hogy a kötet több perspektívából tárgyalja a nyelv, regénynyelv kérdését, amely bár megfogalmazhatatlan, mégis keretként szolgál adott elemek, identitásalakzatok ábrázolásához. A hatodik tanulmány arra a központi kérdésre keresi a választ, hogyan ábrázolható hitelesen Közép-Európa, vagy milyen a közép-európai identitás a rendszerváltás előtti esszékben, illetve regényekben. Horváth

Csaba műfajuk szerint két csoportra osztja a Közép-Európát ábrázoló alkotásokat. Az egyik csoportot Danilo Kiš, Czesław Miłosz, Milan Kundera és Konrád György esszéi képviselik, amelyekben Kelet-Európa egyszerre definiálhatatlan és egyszerre önálló entitás, valamint az európai centrum perifériája. A második csoportba Thomas Glavinic, Egressy Zoltán, Térey János és Kemény István írásait sorolja, amelyeket a populáris műfajok tipikus témáit, a science fiction és a film médiumát alkalmazva megállapítják a történelem igazsághiányát, miközben az esszé műfajába tartozó alkotások pont az igazságot akarják tetten érni. Az igazság a társadalmi és kommunikatív restrikciónak miatt csupán egy apokaliptikus beszédmód keretén belül válik láthatóvá, egy pszeudotörténelem ellenpólusaként. A valóság nyelv általi reprezentálhatóságának a kérdését feszegeti a hetedik fejezet is, amely az emigráció irodalmi toposzát értelmezi Márai Sándor és Milan Kundera írásai által. A kötet szerzője szerint a 20. század regény műfaja a sehol-nem-lét-állapotát önti narratív formába, ahol az emigráció egyszerre lesz politikai kényszer és irodalmi szerep. Márai és Kundera esetén is az emigráció egy olyan léthelyzetté válik, amelynek magányfogalma ráíródik az elvágyódásra. Horváth Csaba szerint Márai művében a szerető toposzát alkalmazza, amikor az elhagyott otthonról beszél. E toposz által láthatóvá válik, hogy a haza, otthon kérdése elveszíthető, a kapcsolat felbontható. A haza fogalma egy távoli, elveszett nosztalgia tárgya lesz.

Ezzel szemben az utolsó tanulmány a szegénység és történelem kapcsolatát mutatja be Bálint Tibor *A zokogó majom*, valamint Fejes Endre *Rozsdatemető* című műveiben. Horváth Csaba felhívja a figyelmet arra, hogy Bálint Tibor alkotása alulnézetből látja a történelmet. A szegénység ebben a fejezetben egy gazdasági intézményrendszeren kívül eső állapotként jelenik meg. Horváth kiemeli azt is, hogy a szövegekben

szereplő figurák, bár gazdaságilag a periférián helyezkednek el, mégis átveszik annak kiüresedett nyelvi közhelyeit. A kötet szerzője ezzel az utolsó fejezettel igyekszik bebizonyítani, hogy a kortárs magyar regény nyelve mennyire deformált, kiüresedett és megfoghatatlan. A regény képtelen létrehozni egy nagy és hiteles történelmi narratívát, hisz magán hordozza a traumatikus események által generált félrebeszélést és elhallgatást. A nyelv csupán felépít egy narratívát, amely akár a homokvár, bármely pillanatban összedőlhet, ha az olvasási stratégiánk nem megfelelő az elhallgatások, hagyományok beazonosításához és leépítéséhez. Egy ilyen elemző, stratégiai olvasás módszereként értelmezhető Horváth Csaba kötete, amely a regénynyelv megkonstruáltságát leplezi le.

A *Hozott egérrel* című tanulmánykötet tág perspektívában láttatja a kortárs regény történelemábrázolásának nehézségeit és kihívásait. Horváth Csaba olyan irodalmi problémák bemutatására vállalkozik,

amelyek rávilágítanak a nyelvi kifejezés lehetőségeire, avagy lehetetlenségeire és korlátaira. A kötet hiánypótló szakirodalomnak bizonyul, mely egyszerre dolgoz fel korszakmeghatározó magyar regényeket, magyar nyelvű szakirodalmakat, emellett pedig idegen nyelvű elméleteket és metodológiákat is. Bár struktúrájában nagyon jól követhető a kötet, egy összefoglaló tanulmány hiánya mégis érzékelhető, amely összegezné a nyolc tanulmány kulcsszavait és általában a kortárs történelmi regények tematikus jellemzőit. A szintézis hiánya azért is érzékelhető markánsan, mert ebben a formában a tanulmányok önállóan működnek, és nem alkotnak egységes képet a kortárs regényről. Az mindenképpen a *Hozott egér* című kötet javára írandó, hogy leleplezi a töredezett történelemképet és regényhagyományi csapdákat, amelyet a nyelv – avagy az egér – által teremtett meg az irodalom.

GUDOR NOÉMI